

SELÇUKLU KÜTÜPHANELERİ

HAŞİM ŞAHİN

GAZNELİLERİ 1040 Dandanakan Savaşında mağlup ederek bağımsızlıklarını ilan eden Selçuklular, muazzam bir medeniyet inşa eden Sasani ve Abbasi devletlerinin sadece siyasi değil aynı zamanda kültürel ve ilmî miraslarını da devraldılar. Selçuklu sultanları kuruluş döneminden itibaren âlimleri himaye ederek çok sayıda eserin vücut bulmasına katkı sağladılar.

Emevi ve Abbasi dönemlerinde

olduğu gibi Selçuklular zamanında da hem cami, medrese, hastane vs. yapıların içerisinde bulunan kurumsal kütüphaneler hem de şahısların kendi gayretleriyle meydana getirdikleri hususi kütüphaneler vardı. Kütüphanenin işleyişinden “hazin” yahut “hafız-ı küttab” adı verilen görevli sorumluydu. Kitap satın almak, mevcut kitapları korumak, tahrip olan yahut cildi eskiyen kitapları tamir ettirmek, ödünç kitap alışverişini kontrol etmek onun vazifeleri arasındaydı.

BÜYÜK SELÇUKLU KÜTÜPHANELERİ

1055'te Tuğrul bey, Büveyhi hâkimiyeti altındaki Abbasi hilafet merkezi Bağdat'ı ele geçirdiğinde şehir, Halife Me'mun devrindeki günlerinden hayli uzak olsa da hâlâ yüksek bir kültürü temsil ediyordu. Şehirde Büveyhi veziri Ebu Nasr Sâbur tarafından 993-994 yılında kurulan kütüphane oldukça zengin ve aktifti. Bu kütüphane 1059'da sultanın ikinci defa Bağdat'a geldiği sırada çıkan bir isyan sırasında

yağmalandı. Tuğrul beyin veziri Amidülmülk Kündürî yağmadan kurtardığı çok sayıda kitabı kendi kütüphanesine nakletti. Bu karar, insani yükümlülükle alakalı olduğu kadar, vezirin kitap aşığı olmasıyla da ilgiliydi.

Selçuklu ülkesinde kitaba düşkün olan tek isim Amidülmülk değildi. Sultan Alparslan, Melikşah, Sultan Sencer, Nizâmülmülk, Müeyyidülmülk, Gazzalî, Kuşeyrî de kitaba düşkünlükleriyle öne çıkan öne çıkan isimler arasındaydı. Sultan Sencer'in "Hızânetü's-Sultan" adı verilen bir şahsî kütüphanesi vardı. Selçukluların en kudretli veziri kabul edilen Nizâmülmülk kendi adıyla anılan ve her birinin müstakil birer kütüphanesi bulunan Nizâmiye medreselerini kurduğu gibi *Siyasetnâme* adını taşıyan bir de eser kaleme almıştı. Selçuklu döneminde en zengin koleksiyonlara Nizâmiye medreseleri sahipti ve Bağdat Nizâmiye Medresesine vakfedilen kitaplar büyük vezir tarafından kontrol edilirdi. Azamiye medreseleri de bu dönemde kütüphaneleri olan eğitim kurumlarındandı.

Bu dönemde kütüphaneleriyle öne çıkan bazı şehirlerden söz edilebilir. Devlete başkentlik yapmış Rey ve İsfahan'ın yanısıra Nişabur, Serahs, Hemedan, Belh, Dimaşk, Halep, Bağdat, Basra, Merv ve Kirman da kütüphaneleriyle meşhurdu. Bu kütüphanelerin kurulmasında Nizâmiye medreselerinin büyük etkisi olmuştu.

Kütüphane bakımından zengin olan şehirler arasında Bağdat, Abbasiler devrinden itibaren önemli bir kültür başkenti olması hasebiyle biraz daha öne çıkmaktaydı. Yukarıda sözünü ettiğimiz Ebu Nasr Sâbur'un kütüphanesinin yanısıra, Abbasiler devrinden beri mevcut olan Mustansiriye, Fahriye Medresesi, Ciliyye ve Mescid-i Zeydi kütüphaneleri şehirdeki diğer kütüphanelerdi. Meşhur İslam coğrafyacısı

ve ortaçağ Selçuklu kütüphaneleri hakkında en değerli bilgilerin kaynağı olan Yâkut el-Hamevî kitaplarını Fahriye Medresesinin kütüphanesine bağışlamıştı. "Garsu'n-ni'me" lakabıyla tanınan Muhammed b. Hilal'in 10 bin kitaba sahip, oldukça zengin kütüphanesi de yine bu şehirdeydi.

Bununla birlikte Selçuklular devrinde Bağdat'taki kütüphanelerin en büyüğü şüphesiz Bağdat Nizâmiye Medresesi içerisindeki Darülkütüb'dü. Koleksiyonu 1194'te fütüvvet teşkilatını kuran meşhur Abbasi halifesi Nâsır Lidinillah tarafından hediye edilen binlerce cilt kitapla iyice zenginleşmişti.

Benzer şekilde Merv de kütüphane bakımından zengin bir Selçuklu şehriydi. Yâkut el-Hamevî, Merv kütüphanelerindeki kitapların çokluğu ve güzelliği karşısındaki hayranlığını dile getirmiştir. Hamevî'nin verdiği bilgilere göre şehirde 10 kütüphane vardı. Bunlardan Azamiye Kütüphanesi Sultan Sencer'in şerbetçisi İzzeddin Ebû Bekir Atik Zencânî tarafından kurulmuştu ve içerisinde 12 bin cilt kitap bulunuyordu. Zamiriyye Kütüphanesinde ise her biri 200 altın değerinde 2 bin kitap yer alıyordu. Yâkut el-Hamevî, kitapları alıp kullanmanın çok kolay olduğu bu şehirde 200 altın değerindeki kitapları evine götürmüş, onları "otlakta koyunların bol bulamadıkları otları otladıkları gibi doyasıya okumuş" ve meşhur *Mucemü'l-Buldan* isimli eserini bu kitaplardan faydalanarak yazmıştı. Hamevî'nin sözünü ettiği bu kütüphanelerden bazılarının Samâniler devrinde kurulmuş olması, bölgedeki ilim geleneği ve kütüphane kurma kültürünün Selçuklu öncesi döneme kadar uzandığını göstermektedir.

TÜRKİYE SELÇUKLU KÜTÜPHANELERİ

1076'da İznik'i ele geçiren Süleyman Şah tarafından Selçukluların

Anadolu kolu olarak kurulan Türkiye Selçukluları devrinde âlimler himaye edilmiş, medreseler, kervansaraylar, zaviyeler, hastaneler inşa edilmiş ve bu yapılar içerisinde kütüphaneler kurulmuştu. İlk dönemlerini başta Haçlılar ve Bizans olmak üzere yoğun bir siyasi mücadeleyle geçiren Türkiye Selçukluları, Sultan I. Mesud devrinden itibaren Anadolu'da varlıklarını pekiştirdiler. Sükunetin sağlanması ilmî ve kültürel faaliyetlere ağırlık verilmesine imkan verdi. II. Kılıç Arslan devrinde itibaren Anadolu'da medreseler kurulmaya başlandı. Hemen hepsinin birer kütüphanesi de bulunuyordu. Süheyl Ünver'in tespit ettiği bazı yazma eserlerindeki kayıtlar II. Kılıç Arslan, I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad'ın şahsî kütüphanelerinin mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Sultanların kütüphanelerindeki kitaplardan bazıları günümüze de ulaşmıştır. Sultanlar için çok sayıda eser telif edilmesi, âlimler ve diğer devletlerin hükümdarlarından hediye gelen kitaplar hediye edilen kitaplar, bu kütüphaneleri zenginleştirmiştir.

Türkiye Selçukluları döneminde en fazla kütüphaneye sahip şehir, devletin İznik'ten sonraki başkenti Konya'ydı. Âlimlerin uğrak yeri olması, çok sayıda medresenin kurulması, kütüphanelerin fazlalığı, şahıs kütüphanelerinin çokluğu bakımından Konya ile Büyük Selçuklu hakimiyetindeki Bağdat büyük benzerlik göstermektedir. Bilhassa Moğol istilasından sonra İslam dünyasının muhtelif şehirlerindeki pek çok âlim Büyük Selçuklu şehirlerini terk ederek Konya'ya göç etmişti. Şehre gelen âlimler yanlarında çok değerli kitaplar da getirdiler. Bu durum Alâeddin Keykubad başta olmak üzere Selçuklu sultanları ve devlet adamları tarafından memnuniyetle karşılandı.

Şemseddin Altun-Aba, Celaledin Karatay, Sahib Ata Fahreddin Ali gibi